

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת אחרי מות ושבת הגדול, תשס"ח
מספר 752

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים"

הנושא ההלכתי שהוקדשו לו יותר פסוקים בתורה מכל נושא הלכתי אחר הוא מפעל הקרבנות. ארבע פרשיות שלמות בספר שמות מוקדשות לבניית המשכן וכליו והכנת בגדי הכהונה: "תרומה", "תצוה", "ויקהל" ו"פקודי", והקרבנות הקרבנות מתוארת בפרטי פרטים בפרשיות הראשונות של ספר ויקרא. הקרבנות והמשכן מוזכרים בהרחבה גם בפרשיות "פינחס", "נשא" ו"כי-תשא".

ראוי אפוא לשאול מה מטרת המפעל הגדול הזה? מה הייעוד של הקרבנות והדינים הרבים הנלווים אליהם? בשאלה זו דנו פרשנים רבים. כאן נדון בגישת הרמב"ם, שהקדיש לנושא זה פרק שלם בחיבורו "מורה הנבוכים" (חלק ג, פרק לב).

הרמב"ם כותב שאין שום מטרה לכשעצמה לכל מפעל הקרבנות! לשיטתו, הסיבה שמצוות הקרבנות מופיעה בתורה היא שבזמן מתן תורה הייתה הקרבנות הדרך הרגילה בקרב העמים לעבוד את הא-ל, ולא היה מציאותי לצפות שבני ישראל ינהגו שלא ככל שאר הגויים. ההנחה הייתה שבני ישראל יבקשו להקריב קרבנות בכל מקרה, ואם לא תינתן להם האפשרות להביא קרבנות לקב"ה, הם יביאו את קרבנותיהם לאלילים, כלשון הרמב"ם:

והיה הנהוג המפורסם בעולם כולו הרגיל אז, והעבודה הכללית אשר גדלנו עליה הייתה הקרבנות מיני בעלי-חיים באותן ההיכלות, וההשתחויה להם, והנחת הקטורת לפניהם, בעבודה באותן ההיכלות העשויות לכוכבים. לפיכך, לא ציווה אותנו (הקב"ה) בעזיבת כל מיני העבודות הללו ולהזניחם ולבטלם, לפי שלא ייתכן לקבלו לפי טבע האדם שהוא נינוח תמיד במורגל.

אם כן, הרמב"ם כותב שכל מטרת המפעל האדיר של הקרבנות הייתה להרחיק את האדם מן העברה. והרמב"ם ממשיך:

לפיכך, ציוונו לבנות היכל לקב"ה, ושיהא המזבח לשמו, ושיהא הקרבן לו, וההשתחויה לו, והקטורת לפניו, וייחד כהנים לעבודת המקדש, והזהיר אותנו מלעשות דבר מן המעשים הללו לזולתו.

הרמב"ם הבין שגישה זו תתקבל בהפתעה מוחלטת אצל הקוראים, ולכן הוא כותב: ויודע אני כי נפשך תרתע מהענין הזה בהחלט, ויקשה עליך זה, ותשאלני בלבך ותאמר לי, האיך באו צווים ואזהרות ומעשים גדולים ומדוקדקים מאוד ובזמנים קבועים, והם כולם אינם מטרה לעצמם אלא מחמת דבר אחר.

כצפוי, לרמב"ם יש מקורות רבים להצדיק את עמדתו הן בתורה הן בספרי נביאים הן בגמרא. הרעיון שלו כתוב במפורש בפרשתנו (יז:ה-ו):

ביאו בני ישראל את זבחיהם... לה' אל פתח אהל מועד אל הכהן... וזרק הכהן את הדם על מזבח ה' פתח אהל מועד, והקטיר החלב לריח ניחח לה'.

¹ מהדורת קאפח, ירושלים תשל"ז.

ומיד אחרי פסוק זה כתוב: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירם (סוג אליילים) אשר הם זנים אחריהם" (יז:ז). הפסוק הזה מסביר לכאורה שטעם המצוות שבפסוקים לפניו הוא להרחיק את האדם מן העברה.

עוד הוכחה לגישת הרמב"ם אפשר למצוא בספר ירמיהו. הנביא מתלונן בשם ה' על עיסוק עם ישראל בהקרבת קרבנות אף שהתנהגות המוסרית שלהם מתחת לכל ביקורת: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ז:כב). לכאורה אמירה זו אינה נכונה! הרי יש בתורה הרבה ציוויים בהרחבה "על דברי עולה וזבח". פרקים שלמים ואפילו פרשיות שלמות עוסקים במצוות אלו. לכן מה פשר דברי ירמיהו? התשובה היא שמפעל הקרבנות שהוזכר בתורה אינו למטרת "עולה וזבח" עצמם, אלא רק להרחיק את האדם מן העברה. כוונת ירמיהו הייתה שעיקר התורה הוא להביא את האדם להתנהגות מוסרית ראויה ולהשגת המושכלות, ואין לתורה עניין בהקרבת קרבן זה או אחר שאין לו שום מטרה כשהוא לעצמו.²

נקודה זו מקבלת משנה תוקף מהעובדה שדווקא מילים אלו של הנביא ירמיהו ("ולא צויתים... על דברי עולה וזבח") בחרו חז"ל לכלול בהפטרה של פרשת "צו", שכל כולה מוקדשת לפרטי מצוות "עולה וזבח".

ההיסטוריה של עם ישראל הצדיקה גישה זו של הרמב"ם. כאשר ירבעם ייסד את מלכות ישראל, הוא היה ער לתאוות עם ישראל להקרבת קרבנות וחשש שהם יעלו לשם כך לירושלים לבית המקדש. לכן הוא הקים מקדש חלופי במלכות ישראל (מל"א יב:כו-ל):

ויאמר ירבעם בלבו... אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלם... ושבו אל רחבעם מלך יהודה. ויעש שני עגלי זהב, ויאמר אלהם (לעם), רב לכם מעלות ירושלם, הנה א-להיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. וישם את האחד בבית-אל ואת האחד נתן בדרך. ויהי הדבר הזה לחטאת וילכו העם לפני האחד עד דן.

רוב מלכי ישראל הלכו בעקבותיו של המלך ירבעם והקימו מקדשים לעבודה זרה במלכות ישראל כדי לספק את דרישת העם להקרבת קרבנות.

יש עוד מצוות בתורה שכל מטרתן לספק את רצון העם להיות ככל הגויים. לדוגמה, מצוות מינוי מלך. כתוב בפרשת שופטים "כי תבא אל הארץ אשר ה' א-להיך נתן לך וירשתה וישבתי בה, ואמרת, אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי. שום תשים עליך מלך" (דב' יז:יד-טו). מה פשר המילים "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי"? היות שמדובר במצווה מן התורה, מדוע כתוב שבני ישראל דורשים את זה ("ואמרת אשימה עלי מלך"). ועוד, למה מצווה זו קשורה במה שעושות אומות העולם ("ככל הגוים אשר סביבתי")? ממילים אלו בפסוק מתברר שמצוות מינוי מלך באה כנגד יצר הרע של העם להיות ככל הגוים. המשטר המקובל בזמן מתן תורה היה שבראש כל אומה עומד מלך, ולא ייתכן שבני ישראל יסתפקו בסוג אחר של הנהגה.

הסבר זה בדבר מינוי מלך מקבל את ביטויו בספר שמואל א, שבו כתוב: "ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה, ויאמרו אליו... שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (ח:ד-ה). מוזרה מאוד תגובת שמואל לבקשה זו. במקום לברך את בני ישראל על בקשתם לקיים מצווה מן התורה כתוב: "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו (בני ישראל) תנה לנו מלך לשפטנו" (ח:ו). למה "וירע הדבר בעיני שמואל" כאשר בני ישראל ביזמתם מבקשים לקיים מצווה מן התורה? בהנחיית הקב"ה שמואל גם מנסה בכל כוחו לשכנע את עם ישראל לסגת מבקשתם: "ויאמר (שמואל) זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח... ואת בנותיכם יקח... ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח... ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח... ואתם תהיו לו לעבדים" (ח:יא-יז). אבל כל זה לא עזר: "וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים" (ח:יט-כ).

מאירוע זה למדים שגם מצוות מינוי מלך לא באה אלא לספק את דרישת העם להישאר בהרגלם, כמו שכתב הרמב"ם על הקרבנות: "לא ייתכן כפי טבע האדם שיעזוב כל מה שהורגל לו".

² גם הנביא ישעיהו לפניו מחה באזני העם על התנהגותם המוסרית הגרועה בעודם מקפידים על הבאת הקרבנות, בהם אין ה' חפץ: "שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו... עם עמורה. למה לי רב זבחיכם יאמר ה', שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי" (א:י-יא).

היום אין מפעל קרבנות ואין מלך על בני ישראל, אולם גם התנאים החיצוניים השתנו. היום האופן הרגיל של הגויים לעבודת הא-ל אינו הקרבת קרבנות, והמשטר הנהוג במדינות נאורות אינו מונרכיה אלא דמוקרטיה. לכן הנימוק שהוביל למפעל הקרבנות ומינוי המלך נעלם, לפחות לשיטת הרמב"ם, ואפשר היה לצפות שהמצב הנוכחי ייחשב למצב הטוב והרצוי. ולא היא. אנחנו מתפללים בכל יום בתפילת "שמונה עשרה" להשבת מפעל הקרבנות: "והשב את העבודה לדביר ביתך", ובשבתות וחגים הוקדשה תפילת מוסף בעיקר להחזרת מפעל הקרבנות. כמו כן, בכל יום מתפללים ב "שמונה עשרה" להחזרת משטר המלך: "וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין". מדוע? התשובה לשאלה זו קשורה לביאת המשיח, כמו שהרמב"ם כותב בסוף חיבורו "משנה תורה" (הלכות מלכים, פרקים יא-יב), ואכמ"ל.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפסיקה

על טעמי הקרבנות תגובה למאמרו של פרופ' נתן אביעזר

בדף השבועי לפרשת אחרי מות (מס' 752) כתב פרופ' נתן אביעזר על גישת הרמב"ם לקרבנות בחיבורו "מורה הנבוכים" (ח"ג פרק ל"ב), והמסקנה המתבקשת מדבריו שאין מקום לקרבנות בזמן הזה, משום ש"אין שום מטרה לכשעצמה לכל מפעל הקרבנות" וכל מטרתם הייתה להרחיק את עם ישראל מעבודה זרה.

רבים מגדולי עמנו, ובראשם הרמב"ן בפירושו לתורה (ויק' א:ט), תקפו את הרמב"ם על דבריו אלה.¹ אבל גם אם רוצים לסמוך רק על הרמב"ם, יש מקום לערער על מה שכתב פרופ' אביעזר. קודם שכתב הרמב"ם את הספר "מורה נבוכים", הוא חיבר את סיפרו העיקרי "משנה תורה", ובו הוא מקדיש שני ספרים לעבודת בית המקדש ולקרבנות. בסיום ספר העבודה הדין בעבודת בית המקדש כותב הרמב"ם:

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו... אמרו חכמים חוקים חקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן, ויצרו של אדם נוקפו בהן ואומות העולם משיבין עליהן. כגון, איסור בשר חזיר ובשר בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר המשתלח... וכל הקרבנות כולן מכלל החוקים הן, אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד, שבעשיית החוקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא.

אין בהכרח סתירה בין דברי הרמב"ם בשני הספרים. ההבדלים הם במטרות של כל ספר ובקהל היעד של כל אחד מהם. חיבורו "משנה תורה" מיועד לכל עם ישראל, וכולל את כל מצוות התורה, ובתוכן (בניגוד לשלחן ערוך) אלו שאינן נוהגות בזמן הזה, ואילו הספר "מורה הנבוכים" מיועד לדורשים הסבר רציונאלי למצוות, ועבור הרמב"ם מניח שלכל המצוות שהבורא יתברך נתן לנו יש תועלת מוכנת עבורנו, ובהתאם לזה הוא מפרש את טעמי כל המצוות. אבל אין שום הכרח שהטעם הרציונאלי של התועלת (כמו טעמי הקרבנות – כדי להפריש את בני ישראל מעבודה זרה) הוא הטעם היחיד ואפילו העיקרי גם לדעת הרמב"ם.

כדי לסבר את האוזן אבקש להציע בקיצור נמרץ גישה אחרת לגמרי למצוות הקרבנות, שמעצם טבעה אינה מתאימה לספר "מורה נבוכים". גישתי מבוססת על רעיונות בפירושו של הרב קוק לפרשת העקדה² ועל רעיונות מספרי המהר"ל מפראג. הגישה הזאת עונה גם על הערת הרמב"ן שקין והבל ואחריהם נח הקריבו קרבנות עוד קודם שהייתה עבודה זרה בעולם. יש אנשים (אף כי אולי אין זה כה מצוי בימינו) המרגישים שאין טעם לחייהם אם אינם מתקרבים ככל האפשר אל בורא העולם. אצל אדם כזה חטא נגד הקב"ה הוא דבר כה נורא עד שהוא

¹ סקירה קצרה ומצוינת של הגישות לעניין הקרבנות נמצא בספרו של יהודה נחשוני, **הגות בפרשיות התורה**, בני ברק 1981.

² הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עולת ראייה חלק א', דף פ"ב (מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ב).

מרגיש שאיננו יכול להמשיך לחיות עם זה, ולשם כפרה הוא רוצה להקריב את עצמו לה' (ויש דוגמאות לאלה בין בעלי תשובה המוזכרים בתלמוד). התורה אוסרת על אדם כזה להקריב את עצמו, ומצווה אותו להקריב קרבן בהמה במקומו. אדם כזה רוצה למסור את עצמו להקב"ה גם בעת שמחתו, בייחוד כשהוא רוצה להודות על נס שהוא חש שלא היה זכאי לו. התורה מאפשרת לאדם כזה להקריב קרבן שלמים או תודה. רצוי שגם הציבור ירגיש קרבה כזאת לבורא העולם, ולשם כך ציוותה התורה על קרבנות הציבור הקבועים.

מכל זה עולה שחידוש הקרבנות בזמן הזה אפשרי ורצוי, רק כאשר תשתנה כל הגישה שלנו ליחסנו לקב"ה, והלוא דבר זה צפוי רק עם ביאת המשיח בב"א.

פרופ' חיים הלפרן
המחלקה לפיזיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע